

Μνήμων

Τόμ. 35, Αρ. 35 (2016)

Μνήμων

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΚΑΛΙΟΠΗ ΠΑΓΑΗ, Φλωρεντία: από τις ολιγαρχικές οικογένειες στους «Τραπεζίτες του Θεού» ▫ ΑΓΓΑΛΙΑ ΚΑΣΔΑΓΑΗ, Λόγος περί νοταριακών και μια ανάγνωση διαθρησκόν του 16ου αιώνα από την Κρήτη ▫ ΑΝΤ. ΧΑΤΖΗΚΥΡΙΑΚΟΥ, Νησιωτικότητα και τοπική εξουσία στην οθωμανική Κύπρο ▫ Χρ. ΛΟΥΤΟΣ, Νέα στοιχεία για την ελληνική τυπογραφία της περιόδου 1828-1832 ▫ ΕΙΣΣΕΛΒΕΤ ΤΣΑΚΑΝΙΚΑ, Η αναζήτηση της εθνικής ταυτότητας στον Τύπο και τη λογοτεχνία της οθωμανικής περιόδου ▫ Δ. ΜΑΛΕΣΗΣ, Ο «εθνικός λόγος» τη δεκαετία του 1870 στην εφημερίδα *Είβοια* του Γ. Φιλάρτου ▫ Μ. ΜΑΘΙΟΥΔΑΚΗ, Χειρόγραφα του Ι. Ουάμπου στο Αναγνωστήριο της Αγιάσου ▫ ΧΡΥΣΑ ΜΑΡΙΝΟΥ, Τα έργα *The Tunnel* και *Deadlock* της Ντ. Μ. Ρίτσαρντσον ως άλλο αργείο ▫ ΕΥΓΕΝΙΑ ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ, Πολιτικές και κοινωνικές διαστάσεις του γλωσσικού ζητήματος στην Κωνσταντινούπολη ▫ ΛΗΔΑ ΠΑΠΑΣΤΕΦΑΝΑΚΗ, Οι μηχανικοί στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου ▫ ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΟΝΔΥΛΗΣ, Μεταπολεμική αστική ανάπτυξη και ονομασθεσία οδών και πλατειών ▫ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΝΤΑΝΙΚΑ, Η ανάγκη για διεργασία στον μουσουλμανικό πληθυσμό της Λαρίσας (1882-1898)

ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ, *Αναγνώσιμος του Έλληνα, Ελληνική Νομαρχία*

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ

ΘΩΔΩΡΟΣ ΘΩΔΩΡΟΥ, Οι χαμένες επιστολές του Κωνσταντίνου Σταμάτη προς τον Παναγιώτη Κοδρικά (1788-1794)

ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ

ΕΦΗ ΑΒΔΕΛΑ, «Μνημονικοί νόμοι» και ιστορικοί. Η ευρωπαϊκή εμπειρία ▫ ΣΤΡΑΤΗΣ ΜΠΟΥΡΝΑΣΟΣ, Η ιστορία, ο ιστορικός και ο δικαστής

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Χρ. Λούκος, Τ. Ε. Σκλαβενίτης, Κ. Λάππας, Ε. Γαλούρη, Γ. Κόκοινας, Σπ. Δημανόπουλος, Χρ. Αγγιαντώνη, Μ. Φέστας, Δ. Κουσουρής, Α. Μ. Σιχάνη, Μ. Χρ. Χατζηϊωάννου, Χρ. Χατζηιωσήφ

35

ΑΘΗΝΑ 2016

Δημήτρης Σκλαβενίτης, «Κάτσε καλά Γεράσιμε...». Μαθητικό κίνημα και καταλήψεις, 1974-2000, Αθήνα, Ασίνη, 2017

Δημήτρης Κουσουρής

doi: [10.12681/mnimon.20305](https://doi.org/10.12681/mnimon.20305)

Copyright © 2019, Μνήμων

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κουσουρής Δ. (2019). Δημήτρης Σκλαβενίτης, «Κάτσε καλά Γεράσιμε...». Μαθητικό κίνημα και καταλήψεις, 1974-2000, Αθήνα, Ασίνη, 2017. *Μνήμων*, 35(35), 421-426. <https://doi.org/10.12681/mnimon.20305>

ένα βιβλίο αναφοράς, τόσο για την αρχιτεκτονική του ελληνικού τουρισμού, όσο και για τις ιστορικές και ανθρωπολογικές του διαστάσεις.

Σ' αυτό το πλαίσιο ελπίζουμε σε αντίστοιχες εκδόσεις, οι οποίες με νέα αναλυτικά εργαλεία και ερωτήματα (χαρακτηριστικά της εγχώριας τουριστικής κίνησης διαχρονικά, περιβαλλοντικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης κλπ.) θα εξετάζουν μέσα από ένα κριτικό πρίσμα τις πολλαπλές εκφάνσεις της ιστορίας του τουριστικού φαινομένου στην Ελλάδα.

ΜΙΧΑΛΗΣ ΦΕΣΤΑΣ

Δημήτρης Σκλαβενίτης, «Κάτσε καλά Γεράσιμε...». *Μαθητικό κίνημα και καταλήψεις, 1974-2000*, Αθήνα, Ασίνη, 2017, 608 σ.

Το βιβλίο αποτελεί επεξεργασία της διδακτορικής διατριβής που κατατέθηκε στο τμήμα Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου το 2015. Πρόκειται για μια ιστορία των μαθητικών κινητοποιήσεων, την πρώτη συστηματική διερεύνηση του μαθητικού κινήματος και της συγκρότησής του ως υποκειμένου κατά την πρώτη εικοσιπενταετία της Τρίτης Ελληνικής Δημοκρατίας. Στις περίπου 700 σελίδες του τόμου ξεδιπλώνεται μια αφήγηση που ξεκινά από τις πρώιμες μορφές συγκρότησης στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, περνά από τη θεσμική πλαisiώση των «μαθητικών κοινοτήτων» κατά την πρώτη μεταπολιτευτική δεκαετία, κορυφώνεται με το κίνημα των καταλήψεων του χειμώνα 1990-1991 και καταλήγει με τη γενίκευση ή «ρουτινοποίηση» αυτής της πρακτικής στη δεκαετία του 1990, μέχρι το κίνημα ενάντια στη μεταρρύθμιση Αρσένη το 1998-1999, που υπήρξε και βιωματική αφετηρία για το συγγραφέα.

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, η επέκταση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης οδήγησε στη μαζική ένταξη παιδιών από τα ασθενέστερα κοινωνικά στρώματα στο εκπαιδευτικό σύστημα. Ωστόσο η εμπειρία συνάντησης και συνύπαρξης διαφορετικών τάξεων, φύλων, πολιτικών ή πολιτιστικών παραδόσεων, το δημόσιο σχολείο ως χώρος συνάρθρωσης και έκφρασης των ευρύτερων κοινωνικών αντιθέσεων έχει μελετηθεί ελάχιστα από την ακαδημαϊκή έρευνα.* Από αυτή τη σκοπιά, η μελέτη του Δημήτρη Σκλαβενίτη αποτελεί μια πρωτότυπη και πολύτιμη συμβολή στη μελέτη της νεότητας σε μια περίοδο ραγδαίων μετασχηματισμών και οξυμένων αντιθέσεων, που θα αποτελέσει αναφορά για ερευνητές της μεταπολεμικής κοινωνικής ιστορίας, πολιτικούς επιστήμονες ή κοινωνιολόγους της εκπαίδευσης, αλλά και *vita memoriae* για εφέδρους καταλήψεις που πέρασαν από το δημόσιο σχολείο στις δεκαετίες του 1980 και του 1990.

Εξετάζοντας το χαρακτήρα των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που έδωσαν κατά κανόνα και το έναυσμα για την πύκνωση των κινητοποιήσεων, ο συγγραφέας στηρίζεται στη νομοθεσία, τις κοινοβουλευτικές συζητήσεις, καθώς

---

* Πρβλ. τις παρατηρήσεις της D. Lampropoulou, «Working Youth and Education in Postwar Greece: Night Schools as Arenas of Political Struggle and Cultural Practices», *International Labor and Working-Class History* 90 (2016), σ. 70-92.

και σε δημοσιεύματα του ημερήσιου και του κομματικού τύπου της εποχής (κυρίως -μα όχι αποκλειστικά- της Αθήνας). Σε ό,τι αφορά την ίδια τη συνδικαλιστική και πολιτική οργάνωση των μαθητών, η έρευνα στηρίχθηκε σε υλικό από αρχεία κομμάτων και πολιτικών νεολαίων, αλλά και σε μια ευρεία γκάμα μαθητικών εντύπων, προκηρύξεων, ανακοινώσεων κλπ. από προσωπικά αρχεία που έχουν εντοπιστεί και συγκεντρωθεί με επιμονή και ερευνητικότητα.* Κλειδί, αναμφίβολα, για την πραγματοποίηση της έρευνας ήταν η συλλογή εικοσιενέα προφορικών μαρτυριών από συμμετέχοντες στις κινητοποιήσεις.** Με επίγνωση των δυνατοτήτων αλλά και των παγίδων που ελλοχεύουν στη χρήση μεθόδων της προφορικής ιστορίας, ο συγγραφέας διαχειρίζεται το πλήθος των πληροφοριών που συλλέγει με ψυχραιμία και κριτική απόσταση, διασταυρώνοντας δυο και τρεις φορές την εξέλιξη της μιας ή της άλλης διαδικασίας.

Τα πρώτα βήματα συγκρότησης του μαθητικού κινήματος ως αυτοτελούς υποκειμένου περιγράφονται στο πλαίσιο της κατά τον Γ. Βούλγαρη διαδικασίας «μετατροπής των πολιτικοϊδεολογικών παρατάξεων σε μαζικά κόμματα»*** κατά την πρώτη πενταετία της Μεταπολίτευσης. Το πρώτο μέρος του βιβλίου παρακολουθεί τη διαδικασία συγκρότησης των πρώτων μαθητικών οργάνωσεων ως στοιχείου ενός μαζικού ρεύματος ενεργητικής πολιτικής στράτευσης, κυρίως στο Πασόκ και τις διάφορες οργανώσεις της κομμουνιστικής αριστεράς μετά από τρεις δεκαετίες παρανομίας ή ημιπαρανομίας. Στη συνέχεια, ο συγγραφέας ανιχνεύει την ανάδυση της κατάληψης ως μορφής πάλης, επικεντρώνοντας στις κρίσιμες καμπές, ήτοι στο κίνημα ενάντια στον ν. 815/1978 και στις δύο καταλήψεις του Χημείου του 1985 ενάντια στην αστυνομική βία και τη δολοφονία του 15χρονου Μιχάλη Καλτεζά. Κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1980, η κατάληψη εδραιώθηκε ως θεμιτή μορφή πάλης, δυνάμει αποτελεσματική αν συνοδεύεται από μαζική κινητοποίηση και ευρύτερη πολιτική στήριξη. Ως μορφή πάλης του μαθητικού κινήματος εγκαινιάστηκε το 1986-1987, με τις καταλήψεις των Πολυκλαδικών και Τεχνικών Λυκείων, για να καταστεί κυρίαρχη και εμβληματική μορφή νεολαιίστικης διαμαρτυρίας με το κίνημα ενάντια στη μεταρρύθμιση Κοντογιαννόπουλου.

Οι μαθητικές κινητοποιήσεις του χειμώνα 1990-1991 είναι το θέμα του δεύτερου μέρους. Ο τίτλος «Το Πολυτεχνείο της γενιάς μας», που ο συγγραφέας δακτυλώνεται από έναν εκ των πληροφορητών, η έκταση που αφιερώνεται στα γεγονότα

* Πρόκειται για ένα μεγάλο όγκο υλικού που ανοίγει ταυτόχρονα και νέους δρόμους για μια κοινωνική ιστορία της εφηβείας και της νεότητας στις τρεις τελευταίες δεκαετίες του εικοστού αιώνα, αφού οι τίτλοι που παρατίθενται αποτελούν την κορυφή ενός παγόβουνου που αποτελείται από πολλές εκατοντάδες, χιλιάδες ίσως μαθητικών εντύπων, εφημερίδων κλπ. που έχουν καταχωρηθεί σε κάποιο σχολικό ή μαθητικό αρχείο ή έχουν κιάλας χαθεί ολωσδιόλου.

** Με ένα δείγμα που συγκροτήθηκε με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας (snowball method). Στο δρόμο της «χιονοστιβάδας» βρέθηκε εξάλλου ως πληροφορητής και ο γράφων αυτήν την παρουσίαση, που άρα διαβάζει το βιβλίο με τη διπλή ιδιότητα του μετέχοντα της ιστορικής εμπειρίας και του ιστορικού.

*** Γ. Βούλγαρης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, 1974-1990*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2008, σ. 46, βλ. σ. 58-59 του βιβλίου.

λίγων μηνών, η κεντρική θέση τους στη δομή του βιβλίου, το δείγμα των πληροφορητών (τα δύο τρίτα εκ των οποίων συνδέονται με εκείνη την εμπειρία), καθώς και τα δύο από τα τρία παραρτήματα του τέλους (ένα χρονικό των γεγονότων από μέρα σε μέρα κι ένας κατάλογος των συνθημάτων των κινητοποιήσεων του χειμώνα 1990-1991), μαρτυρούν όλα πως το ερευνητικό εγχείρημα δομήθηκε γύρω από τη διερεύνηση εκείνης της εξέγερσης, των καταβολών της στην πρώτη μεταπολιτευτική περίοδο και των αποτυπωμάτων που άφησε στην επόμενη δεκαετία. Η αφήγηση συμπληρώνεται από μια διεξοδική διερεύνηση της δολοφονίας του καθηγητή Νίκου Τεμπονέρα από μέλη της ΟΝΝΕΔ και των αντιδράσεων που προκάλεσε, καθώς και της πολιτικής κρίσης που οδήγησε στην παραίτηση του Υπουργού Παιδείας. Παράλληλα, κατα-

γράφονται συστηματικά οι μορφές οργάνωσης, κινητοποίησης, εκπροσώπησης και διαχείρισης του συλλογικού χρόνου που αναδύθηκαν στους τρεις μήνες της σύγκρουσης, από τα τέλη Νοεμβρίου του 1990 μέχρι το Φεβρουάριο του 1991. Αυτή η διάσταση αποτελεί και το νήμα που οδηγεί στο τρίτο και τελευταίο μέρος του βιβλίου, που μελετά τον κύκλο των κινητοποιήσεων από τη μεταρρύθμιση Σουφλιά (1992-1993) μέχρι τη μεταρρύθμιση Αρσένη (1997-1999), περίοδο κατά την οποία η κατάληψη επικράτησε ως κυρίαρχη μορφή μαθητικής κινητοποίησης, ενώ τα συντονιστικά όργανα που προέκυψαν από τις γενικές συνελεύσεις εδραιώθηκαν ως επίσημος διαπραγματευτής με την εκάστοτε κυβέρνηση.

Μεθοδολογικά, η έρευνα συνδιαλέγεται δημιουργικά τόσο με την εγχώρια επιστημονική έρευνα περί κοινωνικών κινημάτων, όσο και με τη διεθνή βιβλιογραφία. Για την οργάνωση, κατανόηση και ερμηνεία του υλικού προκρίνεται η θεωρία κινητοποίησης πόρων (resource mobilization) που αναπτύχθηκε μετά τη δεκαετία του 1970 σε μια προσπάθεια να καταρριφθούν και να ξεπεραστούν προσεγγίσεις που αντιλαμβάνονταν τη δράση των κοινωνικών κινημάτων αποκλειστικά ως αντίδραση σε πολιτικές όξυνσης των ανισοτήτων και κοινωνικού αποκλεισμού, μέσω της στροφής της έρευνας στη μελέτη της δράσης των κοινωνικών υποκειμένων και των δομών και διαδικασιών των νέων κοινωνικών κινημάτων. Με αυτόν τον τρόπο, καταφέρνει να παρουσιάσει με πληρότητα τις μορφές οργάνωσης του κινήματος, τις σχέσεις και αντιθέσεις ανάμεσα στους εφήβους και τους φορείς του κόσμου των ενηλίκων (κυβέρνηση, κόμματα, συνδικάτα, μέσα ενημέρωσης κ.λπ.) καθώς και τις επάλληλες πολιτικές, ιδεολογικές ή άλλες ταυτότητες που άλλοτε συνυπάρχουν και άλλοτε συγκρούονται στη διαδικασία ανάδυσης και διαμόρφωσης του συλλογικού υποκειμένου των μαθητών.

Το όριο ωστόσο μιας τέτοιας ερμηνευτικής επιλογής είναι ότι αντιλαμβάνεται εν τέλει το ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο, εθνικό ή διεθνικό ως ένα μάλλον ουδέτερο φόντο. Έτσι, η υποτίμηση των ευρύτερων διακυβευμάτων της περιόδου παγιδεύει ενίοτε το συγγραφέα σε ένα είδος ιδεολογικο-πολιτικού σχετικισμού ή αγνωστικισμού. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δήλωση αδυναμίας στα συμπεράσματα του βιβλίου να αποσαφηνιστεί αν τα χαρακτηριστικά των μαθητικών κινητοποιήσεων στη μεταπολίτευση είχαν ηγεμονικά προοδευτικό ή συντηρητικό χαρακτήρα. Αν, δεχόμενοι ένα λίγο-πολύ συμβατικό ορισμό του παραπάνω διπόλου, στον άξονα της προόδου εγγράφονται ρεύματα και κινήματα που προσβλέπουν στη διεύρυνση και εμπέδωση της δημοκρατίας, της ανεκτικότητας, της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών και στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων, ενώ σε αυτόν της συντήρησης οι αντίρροπες τάσεις, τότε η ερμηνευτική απορία δύσκολα τεκμηριώνεται από τα ίδια τα στοιχεία – με μόνη εξαίρεση ίσως τα συλλαλητήρια για το Μακεδονικό, που όμως ήταν ενορχηστρωμένα από την κυβέρνηση και δεν είχαν κάποια άμεση συνέχεια ή διάρκεια. Στο βαθμό βέβαια που η μελέτη καλείται ουσιαστικά να χαρτογραφήσει μια περιοχή εν πολλοίς ανεξερεύνητη από τους κοινωνικούς επιστήμονες καταγράφοντας και αναλύοντας τις μορφές και τις διαδικασίες οργάνωσης και κινητοποίησης των μαθητών, αυτή η μεθοδολογική επιλογή μοιάζει αναπόφευκτη. Για αυτόν το λόγο, η αξία της συνεισφοράς της στην έρευνα υπολογίζεται όχι μόνο από τα υλικά που συγκεντρώνει και πραγματεύεται και τα συγκεκριμένα πορίσματα που κομίζει αλλά και από τις ευρύτερες υποθέσεις εργασίας και τους ερευνητικούς δρόμους που διανοίγει.

Για τις δυτικές κοινωνίες, το τελευταίο τέταρτο το εικοστού αιώνα χαρακτηρίστηκε από την αμφισβήτηση του μεταπολεμικού κοινωνικού συμβολαίου πλήρους απασχόλησης, προστασίας του πραγματικού εισοδήματος των μισθωτών και των συνταξιούχων και ανάπτυξης θεσμών κράτους πρόνοιας, με την κυριαρχία των νεοφιλελεύθερων πολιτικών απορρύθμισης της οικονομίας και μείωσης του κόστους της εργασίας, που ο Σερζ Αλιμί ονόμασε *Το μεγάλο άλμα προς τα πίσω** για ό,τι αφορά τις υλικές και δημοκρατικές κατακτήσεις της εργαζόμενης πλειοψηφίας. Πρόκειται με άλλα λόγια για μια κρίση της αντίληψης της ιστορίας ως προόδου, η ιδιαίτερη έκφραση της οποίας στο ελληνικό πλαίσιο χαρακτηρίστηκε από μια «δυσχρονία»: το δημοκρατικό θεσμικό πλαίσιο του ευρωπαϊκού μεταπολέμου εδραιώθηκε στη νεοελληνική κοινωνία μετά το 1974, με την κατάργηση των πολιτικών και κοινωνικών αποκλεισμών του εμφυλιακού παρασυντάγματος, την ίδια στιγμή που στη Δυτική Ευρώπη, το μεταπολεμικό κοινωνικό συμβόλαιο άρχισε να τίθεται υπό αμφισβήτηση. Από την κρίση της δεκαετίας του 1970 και μετά, οι μορφές πολιτικής εκπροσώπησης και συνδικαλιστικής οργάνωσης του παλαιού «φορντικού» μοντέλου εργαζομένου εισέρχονται σε μια περίοδο παρατεταμένης κρίσης και υποχώρησης. Αυτό εξηγεί εν μέρει και το γιατί οι νέοι πόροι κινητοποίησης και μορφές πάλης όπως η γενική συνέλευση και η κατάληψη δεν αντλούσαν τόσο από το συμβατικό ρεπερτόριο

* Serge Halimi, *Le grand bond en arrière. Comment l'ordre libéral s'est imposé au monde*, Μασσαλία, Agone, 2012.

της σοσιαλδημοκρατίας ή των ορθόδοξων κομμουνιστικών κομμάτων, όσο από τις πρακτικές ετερόδοξων ρευμάτων εργατικού και νεανικού ριζοσπαστισμού που τοποθετούνταν κατά κανόνα στα αριστερά των παραδοσιακών κομμάτων.

Η έκταση και η μαχητικότητα των κινητοποιήσεων του 1990-1991 αλλά και η ευρύτερη πολιτική στήριξη που έλαβαν οφείλονται στο γεγονός πως αποτέλεσαν τον κόμβο όπου συναντήθηκαν οι παραδοσιακές μορφές πολιτικής στράτευσης και σωματειακής οργάνωσης με τα νέα ρεύματα νεανικής διαμαρτυρίας. Από αυτή τη σκοπιά, αν και δεν καταφέρνει πάντα να υπερβεί την οπτική και των πολιτικών νεολαιών και των κομματικών στρατεύσεων και να ανοιχτεί στην πολυμορφία των ρευμάτων που διαπερνούσαν το μαθητικό πληθυσμό, το βιβλίο διαμορφώνει μια στέρεα βάση για την περαιτέρω μελέτη τόσο του μαθητικού, όσο και των άλλων νεολαιίστικων κινήματων της περιόδου ως φορέων εκδημοκρατισμού της κοινωνίας και του πολιτικού συστήματος μέσω της συλλογικής δράσης και της μαζικής κινητοποίησης.

Στο ίδιο πλαίσιο, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ταξική διάσταση των μαθητικών κινητοποιήσεων. Με βάση τα στοιχεία που παρατίθενται στο βιβλίο, το ζήτημα της πρόσβασης στην τριτοβάθμια πανεπιστημιακή εκπαίδευση αποτελεί μια βασική σταθερά των μαθητικών διεκδικήσεων σε όλη την υπό εξέταση περίοδο. Οι πρώτες μαζικές σχολικές καταλήψεις των Πολυκλαδικών και των Τεχνικών Λυκείων το 1986-1987, αποτύπωσαν εξίσου ανάγλυφα την υπεράσπιση της δημόσιας εκπαίδευσης ως μηχανισμού διευκόλυνσης της κοινωνικής κινητικότητας. Αναπόσπαστο στοιχείο της μεταπολεμικής ιδεολογίας, η αντίληψη της εκπαίδευσης ως μηχανισμού κοινωνικής ανόδου για τα χαμηλότερα λαϊκά στρώματα αποτέλεσε μάλλον και τη βάση νομιμοποίησης των κινητοποιήσεων στην κοινωνία των ενηλίκων. Αντίστοιχα, το 1990-1991 περιγράφεται ως κορυφαία στιγμή ενός κύκλου που ξεκινά από τις κινητοποιήσεις των απολυμένων από εργοστάσια που έκλειναν και των εργαζομένων στις ιδιωτικοποιημένες ΔΕΚΟ. Τούτο βέβαια δεν συνεπάγεται απαραίτητα μια «εργατική» ηγεμονία βασισμένη σε κάποια αντίληψη ταυτότητας συμφερόντων των μαθητών με αυτά του οργανωμένου εργατικού κινήματος: τουναντίον μάλιστα, όψεις των τάσεων εργατικής χειραφέτησης κατά κανόνα συνυπήρξαν με στοιχεία υπεράσπισης της κοινωνικής θέσης των μεσαίων-μικροαστικών στρωμάτων σε ένα περίπλοκο και αντιφατικό σύνολο νοοτροπιών, στάσεων και ταυτοτήτων, όπως προκύπτει και από τα συνθήματα της εποχής.*

Τέλος, σε ό,τι αφορά τη λειτουργία της συλλογικής μνήμης, η υπεράσπιση των καταλήψεων ως «μικρά Πολυτεχνεία της γειτονιάς» που καταγράφει ο συγγραφέας, αποτυπώνει την αίσθηση αναβίωσης ενός ιδρυτικού γεγονότος που τροφοδότησε το φαντασιακό της νεανικής κινητοποίησης. Οι τρόποι με τους οποίους το παρελθόν επέδρασε στο παρόν ως ζωντανή μνήμη και μεταβίβαση γνώσης, μένει ακόμα να μελετηθούν. Για όσους συμμετείχαν σε εκείνες της κινητοποιήσεις, πρόκειται για μια κατεξοχήν χειραφετητική εμπειρία, που, ανεξάρτητα από τις αποκλίνουσες προσωπικές πορείες των παλαιών συμμαθητών

* Όπως το «εδώ και τώρα καλύτερο σχολείο και όχι εργάτες το '92», βλ. παράρτημα 3, σ. 560.

στα χρόνια της «ισχυρής Ελλάδας» και της κρίσης που ακολούθησε, τους (μας) προίκισε με πολύτιμες δεξιότητες διαχείρισης καταστάσεων έκτακτης ανάγκης, συλλογικής οργάνωσης και αλληλεπίδρασης σε ένα νέο πλαίσιο σχέσεων που διαμορφώνονταν αυτοσχεδιαστικά και πειραματικά, αλλά και με μια συλλογική υπερηφάνια για την υπεράσπιση μιας πραγματικής άμεσης και συμμετοχικής δημοκρατίας απέναντι στην αναδυόμενη μεταπολιτική συναίνεση της νεοφιλελεύθερης ενιαίας σκέψης. Μεταξύ των πολλών της συνεισφορών, η μελέτη του Δημήτρη Σκλαβενίτη έρχεται μετά από μια περίοδο υποχώρησης των μεταπολιτευτικών μηχανισμών μεταβίβασης της συλλογικής εμπειρίας (κομμάτων, οργανώσεων, σωματείων κλπ.) να καλύψει ένα κενό της ιστορικής μνήμης και να διαμορφώσει μια στέρεα πραγματολογική και μεθοδολογική βάση που μας επιτρέπει να εντάξουμε αυτήν την εμπειρία σε ευρύτερη ιστορική και διεθνική προοπτική.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΣΟΥΡΗΣ

Hayden White, Λογοτεχνική θεωρία και ιστορική συγγραφή, μετάφραση Γιώργος Πινακούλας, Επιμέλεια έκδοσης - Υπεύθυνος σειράς: Βαγγέλης Γαλάνης, Τρίκαλα, εκδόσεις Επέκεινα, 2015, 320 σ.

Ο Χέιντεν Ουάιτ και το έργο του δεν είναι άγνωστα στο ελληνικό κοινό. Ωστόσο, η γνωριμία του πολυγραφότατου Αμερικανού ιστορικού και θεωρητικού με την ελληνική επιστημονική κοινότητα είναι κυρίως διαμεσολαβημένη και, κατά συνέπεια, λίγο ανορθόδοξη, μιας και μέχρι σήμερα δεν διαθέταμε παρά μόνο σποραδικά κι αποσπασματικά τμήματα από το έργο του μεταφρασμένα στα ελληνικά.* Ακόμη κι αν αυτή η μεταφραστική καθυστέρηση δεν εμπόδισε ουσιαστικά Έλληνες –κυρίως ιστορικούς– ερευνητές κι ερευνήτριες της τελευταίας 20ετίας να συνομιλήσουν και να ωφεληθούν από τον ιστοριογραφικό (ανα)στοχασμό του Ουάιτ αλλά ούτε και τον ίδιο τον Ουάιτ να συμμετάσχει και να συζητήσει σε ιστοριογραφικό συνέδριο στην Αθήνα (2001),** ωστόσο, πιστεύω

* *Διανοητική Ιστορία. Όψεις μια σύγχρονης συζήτησης. Roger Chartier, Dominick La Capra, Hayden White, μεταφρ. Έφη Γαζή, Έλσα Κοντογιώργη, Γιώργος Κόκκινος, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού-Μνήμων, 1996.* «Ιστορία και λογοτεχνία: Μια συνέντευξη του Χέιντεν Ουάιτ στην Αγγελική Σπυροπούλου», μετάφρ. Γιώργος Πινακούλας, *Ο αναγνώστης* <http://www.oanagnostis.gr/istoria-ke-logotechnia-mia-sinentefxi-tou-cheinten-ouait-stin-angeliki-spiropoulou/> [αρχική δημοσίευση στα αγγλικά στο *Synthesis* 8 (2015) <http://synthesis.enl.uoa.gr/history-and-contemporary-literature-8-2015/interview-with-hayden-white.html>]. Στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία για τον Ουάιτ προστέθηκε η πρόσφατη διδακτορική διατριβή της Αγγελικής Κουφού, *Ιστοριογραφικές εξελίξεις κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα. Η προβληματική της γλωσσικής στροφής*, Αθήνα 2015 (Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας, ΕΚΠΑ) <http://hdl.handle.net/10442/hedi/36333>.

** «Η ιστορία ανάμεσα στην αναστοχαστικότητα και την κριτική», διοργάνωση: περιοδικό *Ιστορεῖν/Historein*, Διεθνής Επιτροπή για την Ιστοριογραφία και τη Θεωρία της Ιστορίας και το Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, 30.10-1.11.2008.